

Uluslararası Emek Göçü ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye için Bir Uygulama

The Relationship Between International Migration Flows and International Trade: An Application for Turkey

Pınar Narin EMİRHAN¹

ÖZET

Uluslararası iktisat literatürü, iki ülke arasındaki göç akımlarının bu ülkelerin ticaret hacimlerini de arttırdığını ortaya koymaktadır. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, göçmenlerin gittikleri ülkede iş ağları ve sosyal ağlar kurarak işlem maliyetlerini azaltmasıdır. İkinci olarak, göçmenlerin kendi ülkelerinden alışkın oldukları malları tüketme eğiliminde olmaları, ticareti arttırıcı yönde sonuçlar doğurmaktadır. Bu çalışmanın amacı, uluslararası göç akımları ve dış ticaret arasındaki ilişkinin Türkiye için araştırılmasıdır. Ancak bu çalışmada göç akımlarının toplam dış ticaret üzerindeki değil, endüstri-içi ticaret üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bunun sebebi, emek göçünün farklı mal gruplarının dış ticaretini farklı şekilde etkileyebilecek olmasıdır. Çalışma kapsamında Türkiye'den göç akımının olduğu seçilmiş 20 ülke için 1985-2010 dönemine ait veri kullanılmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, teorik beklentilerin aksine Türkiye örneğinde göç akımlarının endüstri-içi ticareti azalttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası göç, endüstri-içi ticaret, Türkiye.

ABSTRACT

International economics literature shows that the migration flows among two countries also increases the bilateral trade flows. There are two main reasons of these: Firstly, the migrants establish business and social networks in the host country and thereby lower the transaction costs. Secondly, the migrants' preferences for home country products tends to increase the trade flows. The aim of this study is to analyze the relationship between international labor movements and international trade for the Turkish case. However, this study does not analyze the effects of migration on trade flows, but it focuses on the effects of migration on intra-industry trade. The reason is that, migration flows might have different effects on different product groups. This study includes the 20 countries which host the majority of the Turkish migrants and covers the 1985-2010 period. The findings of the study reveal that, international labor movements decrease the intra-industry trade index of Turkey, and this finding doesn't support the theoretical expectations.

Keywords: International migration, intra-industry trade, Turkey.

1. GİRİŞ

Küreselleşme sürecinde sıklıkla tartışılan ve pek çok ülke için problem kaynağı olan konulardan bir tanesi uluslararası işgücü akımlarında görülen artış ve özellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan artan göçmen nüfusudur. Birleşmiş Milletler verilerine göre 1990 yılında 154.2 milyon kişi olan toplam dünya göçmen stoğu, 2013 yılında 231.5 kişiye ulaşmıştır (United Nations, 2013). Bu artışın önemli bir kısmı 2000 yılı sonrasında ortaya çıkmıştır. Göç akımlarının artan önemine paralel olarak, iktisat literatüründe göç hareketleri çeşitli açılardan giderek daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Bu kapsamda mevcut çalışma, göç akımlarının uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini Türkiye örneğiyle ele almaktadır.

Bu çalışmanın amacı, 1985-2010 döneminde Türkiye'den seçilmiş 20 ülkeye göç eden kişilerin Türkiye ve seçilmiş ülkeler arasındaki dış ticaret yapısı

üzerinde yol açtığı değişimin araştırılmasıdır. Literatürde uluslararası göç akımlarının çoğunlukla göç alan ve göç veren ülkeler arasındaki ihracat ve ithalat üzerindeki etkileri incelenmiştir. Türkiye için bu konuda yapılmış iki çalışma bulunmaktadır. Karagöz (2011), 2000-2005 dönemi için yaptığı çalışmada Türkiye ve seçilmiş ülkeler arasındaki göç akımlarının, ticaret akımlarını da arttırdığını ortaya koymuştur. Buzdağlı ve Kızıltan (2011) ise, 2009 yılı verilerini kullanarak göç akımlarının Türkiye'nin tüketim malı ihracatı üzerindeki etkilerini analiz etmişler ve iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Son dönemlerde ise, göçlerin doğrudan ihracat ve ithalat üzerindeki değil, endüstri-içi ticaret oranları üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu konuda Türkiye için yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, Türkiye'den ayrılan göçmenlerin, gittikleri ülke ile Türkiye arasındaki endüstri-içi ticarete olan etkisi araştırılmaktadır.

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü, pinar.emirhan@deu.edu.tr

Çalışmanın literatüre iki açıdan katkı yapması beklenmektedir. İlk olarak, çalışma uluslararası göç akımlarının endüstri-içi ticaret üzerindeki etkilerinin Türkiye için ele alındığı ilk çalışmadır. İkinci olarak, literatürdeki pek çok çalışma göç alan ülkeler açısından bu ilişkiyi ele almaktayken, bu çalışmada analizler göç veren ülke olan Türkiye açısından yapılmıştır.

Çalışmanın yapısı şu şekildedir: İkinci bölümde uluslararası göç akımlarının göç alan ve göç veren ülkeler arasındaki ticaret hacmini ve endüstri içi ticareti hangi kanallardan etkilediğine ilişkin bilgi verilmekte ve literatürden örnekler sunulmaktadır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan ekonometrik model ve veri seti hakkında bilgi verilmektedir. Ekonometrik analizler sonucunda elde edilen bulgular dördüncü bölümde sunulmaktadır. Son olarak beşinci bölüm ise sonuç bölümüdür.

2. GÖÇ AKIMLARI VE DIŞ TİCARET ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu bölümde ilk olarak göç akımları ve dış ticaret arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkin teorik yaklaşımlar açıklanacak, ardından göç akımlarının dış ticareti hangi kanallardan etkilediği tartışılacaktır.

2.1. Teorik Yaklaşımlar

Dış ticaret ve uluslararası göç akımları arasındaki ilişkiye ait ilk teorik çıkarımlara Heckscher-Ohlin teoreminden ulaşılmaktadır. Bu teori, sadece iki üretim faktörü olduğu varsayımı ve serbest ticaret koşulları altında, bir ülkenin zengin olarak sahip olduğu üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı mal ihraç edeceğini, ülkede kıt olarak bulunan ve dolayısıyla fiyatı yüksek olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı mal ise ithal edeceğini ortaya koymaktadır. Bu teoreme dayanan Stolper-Samuelson teoremi ise, bu koşullarda gerçekleşen dış ticaretin iki ülkede mal fiyatlarının eşitlenmesine yol açarak, faktör hareketleri serbest olmasa bile, faktör fiyatlarının eşitlenmesi yönünde bir eğilimi ortaya çıkartacağını göstermektedir. Mundell (1957) buradan yola çıkarak mal ticaretinin ve işgücü hareketlerinin birbirini ikame ettiğini söylemiştir. İşgücü hareketlerinin serbest olması durumunda ise işgücü hareketlerin kendisi işgücü fiyatlarını eşitlemektedir. Mal ticaretine ek olarak, gelir maksimizasyonunu amaçlayan bireylerin göç etmeleri ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitliğinin sağlanmasını garanti altına almakta, diğer bir deyişle mal ticareti, işgücü hareketlerini ikame etmektedir (Borjas, 1989).

Güncel bazı çalışmalar Heckscher-Ohlin teoreminin bazı varsayımlarının kaldırılması halinde, dış ticaret ve uluslararası göç hareketleri arasında görülen

ikame ilişkisinin, tamamlayıcılık ilişkisine dönüşeceğini vurgulamaktadırlar. Heckscher-Ohlin teoreminin varsayımlardan bir tanesi olan ülkelerin aynı teknoloji seviyesine sahip olduğu varsayımı kaldırıldığında, ülkeler arasındaki teknolojik farklılıkların kendisinin ticaret yaratabilmekte olduğu görülmektedir. Martin (2002) ABD'deki mısır üreticilerinin ileri teknolojiden faydalanarak Meksika'daki geleneksel üretim yöntemleri kullanan üreticilerden on kat daha fazla mısır üretebildiğini ve teknolojik üstünlükten kaynaklanan bu üretim hacmi sayesinde ABD'nin Meksika'ya mısır ihraç etmekte olduğunu belirtmiştir. Meksika'nın mısır ithal etmesi, geçimini mısır üretimi ile sağlayan tarım işçilerinin ABD'ye göç etmesine yol açmaktadır. Bu durumda teknolojik farklılıklardan kaynaklanan dış ticaret ile ters yönlü göç akımları birbirini tamamlamaktadır. Buna ek olarak, teknolojik açıdan ileri olan ülkedeki yüksek emek verimliliği sebebiyle ücretler de yüksek olacağından, oluşan ücret farklılıkları da göç akımlarını uyaracaktır.

Heckscher-Ohlin teoremi temel üretim faktörleri olarak emek ve sermayeyi ele almakta ve bu üretim faktörlerini homojen kabul etmektedir. Ancak eğer emek, eğitim seviyesine dayalı olarak nitelikli ve niteliksiz olarak ayrıştırılacak olursa teoremin sonuçları değişebilecektir. Teorem çerçevesinde nitelikli işgücü arzının yüksek olduğu ülkelere, az olduğu ülkelere doğru bir göç akımının ortaya çıkması beklenmektedir. Ancak gerçekte, nitelikli işgücü kıt olarak bulunduğu ülkeden, bol olduğu ülkeye doğru hareket etmektedir. Yani göç, beyin göçü şeklinde gerçekleşmektedir. Ortaya çıkan beyin göçü gelir aktarımı yoluyla özellikle göç veren ülkenin dış ticaretinde de artışa yol açacaktır (Ironzo ve Peri, 2009). Bu açıdan da göçler ve ticaret arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğu görülmektedir.

Göç akımları ve dış ticaret akımlarının yönüne ilişkin çıkarımlara dış ticaret teorilerinin yanı sıra çeşitli göç kuramları kapsamında da ulaşılabılır. Dünya Sistemleri Kuramı'na göre bir zamanlar başka ülkelerin kolonisi olan ülkeler zaman içinde siyasi bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da, ekonomik açıdan sömürgeci ülkeye bağımlılıkları devam etmektedir. Bu ülkeler uzun süre koloni olarak kalmanın etkisiyle sadece bazı temel malların üretiminde uzmanlaşmakta ve sadece bu malları, çoğunlukla da sömürgeci ülkeye, ihraç etmektedirler. Bu tür malların fiyatlarında ortaya çıkan bir düşüş bir taraftan bu ülkelerin ticaretini arttırırken, diğer taraftan azalan fiyatlar sebebiyle gerileyen refah göç akımlarını hızlandırmaktadır (Massey vd., 1993). Yani dış ticaret ve işgücü akımları aynı yönde hareket etmektedir.

Yukarıda yapılan analizlerin tamamında dış ticaret ve göç akımları arasında aynı ya da ters yönlü bir ilişkinin olabileceğinden bahsedilmiştir. Tüm bunlardan farklı olarak Carbaugh (2007) bu iki değişken arasından ters U şeklinde bir ilişkinin de mümkün olabileceğini ortaya koymuştur. Ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında ortaya çıkan ticaret serbestleşmesi sonucunda işlerini kaybeden işçiler, yurtdışındaki daha yüksek ücretlerin de cazibesine kapılarak, göç edebilirler. Böyle bir durumda, göç akımları ticaret akımlarını tamamlamaktadır. Uzun dönemde ise, ticaretin etkisiyle gelir farklılıklarının kapanması ve bireylerin kendi ülkelerinde kalmayı tercih etmeleri, göç akımlarının azalmasına yol açabilmektedir.

2.2. Göç Hareketleri Dış Ticareti Hangi Kanallardan Etkiler?

Göç akımları ticaret akımlarını başlıca tercih etkisi ve network etkisi olarak adlandırılan iki kanaldan etkilemektedir. Göçmenler göç ettikleri ülkelerde eski tüketim alışkanlıklarını devam ettirme eğilimindedirler. Diğer bir deyişle, göçmenler beraberlerinde kendi ülkelerinde tükettikleri mallara yönelik bir talep de getirmektedirler. Göçmen stoğunun fazla olması halinde bu durum göç alan ülkenin ithalat talebinde bir artışa yol açacak ve tercih etkisi olarak adlandırılan bu kanalla göçlere paralel olarak mal akımlarında da bir artış ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda, göçmenlerin varlığı zaman içinde göç alan ülkedeki tüketim alışkanlıklarında da değişime yol açabilmekte ve bu ülkedeki yerleşik kişilerin göçmenlerin tüketim alışkanlıkları hakkındaki farkındalıklarının artması sonrasında göç veren ülke mallarına yönelik ek bir talep oluşabilmektedir. İkincil bir etki olan ve tanıtım (demonstration) etkisi olarak adlandırılan bu durumun en yaygın örneği göç alan ülkelerdeki etnik restoranlardır (Genç vd., 2011).

Göçmenler ülkelerinden ayrılmış olsalar bile, ülkeleriyle olan ekonomik ve sosyal bağları devam etmektedir. Bu bağlar iki ülke arasında ticari ilişkilerin artmasına iki farklı mekanizma ile katkı sağlayabilmektedir: Göçmenler bizzat iş bağlantıları kurarak aktif olarak ticaretin artmasına yol açabilirler, ya da kendi ülkelerindeki kurumsal yapı hakkında sahip oldukları bilgiyi paylaşarak bilgi edinmeyi kolaylaştırabilirler (Blanes ve Montaner, 2006). Network etkisi olarak adlandırılan bu etki ile göçmenler ülkelerindeki kurumsal yapı, kültürel farklılıklar, politik ve sosyal kurumlar hakkında sahip oldukları bilgiyi göç alan ülkelere paylaşarak işlem maliyetlerinin düşürülmesine katkı sağlayacaklardır. Burada elde edilen bilginin miktarının yanısıra kalitesi de oldukça önemlidir (Felbermayr ve Toubal, 2012).

Network etkisinin varlığı, hem göç veren ülkeye olan ihracatı hem de bu ülkeden yapılacak ithalatı kolaylaştırabilir. İhracatçılar göçmenler sayesinde hem potansiyel piyasalar, hem de alışkın olmadıkları bir çevredeki dağıtım kanallarına erişim hakkında güvenilir ve ucuz bilgi sağlama imkanına kavuşacaklardır. Diğer taraftan ithalatçıların ise, mal temin edebilecekleri güvenilir tedarikçilere ihtiyaçları bulunmaktadır. Göçmenler bu ihtiyacın karşılanmasına yardımcı olarak ticarete aracılık etmektedirler (Head ve Ries, 1998).

Network etkisi kanalıyla işlem maliyetlerinde ortaya çıkması beklenen azalmanın etkilerini inceleyen Rauch (1999) bu etkinin homojen mallardan ziyade farklılaşmış mal ticaretinde ortaya çıkacağını ortaya koymuştur. Benzer şekilde White (2007) da göç akımlarının yüksek gelirli ülkeler arasındaki ticarete ve farklılaşmış ürün ticaretinde daha etkili olacağı yönünde bulgulara ulaşmıştır. Göçlerin farklılaşmış ürün ticaretinde daha etkili olduğunu ortaya koyan diğer çalışmalara örnek olarak Rauch ve Trindade (2002), Blanes (2005) ve Leitao (2013) da gösterilebilir. Gould (1994) ise, göçlerin ağırlıklı olarak tüketim maliyetlerinde değişime yol açacağını belirtmiştir.

Diğer çalışmalardan farklı olarak tercih etkisini inceleyen Tai (2009) ise, bu kanalın da ağırlıklı olarak farklılaşmış mal ticaretinde etkili olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda göç hareketlerinin göç veren ülkenin ihracatından çok ithalatını etkilediği de çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Literatürde yer alan göç akımlarının farklılaşmış mal ticaretinde daha etkili olduğu yönündeki bulgular, endüstri-içi ticaret ile göçler arasındaki ilişkinin incelenmesini de gündeme getirmiştir. Nispeten daha güncel olan bu çalışmalar arasında yer alan Faustino ve Leitao (2008) uluslararası işgücü akımlarının toplam, yatay ve dikey olmak üzere tüm endüstri-içi ticaret türlerinde artışa yol açtığını ortaya koymaktadır. White (2008) ise, yatay endüstri-içi ticaretin göç akımlarındaki değişime daha hassas olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, göç alan ülkenin net ihracatçı olması durumunda tercih etkisi kanalıyla endüstri-içi ticaret artmakta, göç alan ülkenin net ithalatçı ülke olması durumunda ise, endüstri-içi ticaret azalmaktadır. Faustino ve Proenca (2011) da sosyal ve etnik ağların yol açtığı işlem maliyetindeki azalmaların hem endüstriler-arası hem de endüstri-içi ticareti arttırdığını ortaya koymuştur. Göçmenlerin özelliklerinin de dikkate alındığı analizlerde, imalat sanayinde istihdam edilen nitelikli göçmenlerin ticarete katkısının, diğer sektörlerde istihdam edilenlere ve düşük nitelikli işgücüne göre daha yüksek olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır.

Göçmenlerin istihdam edildiği sektörler ve iş alanları dış ticaret üzerinde oldukça belirleyici bir role sahiptir. Birincil sektörlerde ve sanayide istihdam edilen göçmenler endüstri-içi ticaret endeksinin değerinin düşmesine yol açmaktayken, özellikle turizm ya da ticaret gibi hizmet sektöründe çalışan göçmenler endeks değerini arttırmaktadır (Blanes ve Montaner, 2004). Endeks değerindeki düşme, bu sektörlerde istihdam edilenlerin sadece ithalat ya da ihracat üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bir başka çalışmada yine Blanes ve Montaner (2006), kendi işinde çalışanların daha çok ihracat ya da ithalatı, bir yerde ücretli olarak çalışanların ise endüstri-içi ticareti arttırdığını ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada elde edilen bulgular, yönetici konumunda ya da hizmet sektöründe çalışanların endüstri-içi ticareti, birincil sektörlerde istihdam edilenlerin ise, sınırlı olarak tek yönlü ticareti etkilediklerini göstermektedir.

3. MODEL, VERİ SETİ VE YÖNTEM

3.1. Model ve Veri Seti

Literatürde göç akımları ve ticaret akımları arasındaki ilişki çekim denklemi (gravity equation) kullanılarak analiz edilmektedir. İktisat alanında ilk kez Tinbergen (1962) tarafından kullanılan bu denklem görece iki ülke arasındaki ticaret hacmi ülkelerin ekonomik büyüklükleri ile doğru, aralarındaki mesafe ile ters orantılıdır. Standart çekim denklemi şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$\ln TH_{ij} = \ln GSYİH_i + \ln GSYİH_j + \ln MESAFE_{ij}$$

Burada, TH ticaret hacmini, GSYİH gayri safi yurtiçi hasılayı ve MESAFE iki ülke arasındaki mesafeyi göstermektedir. Denkleminde yer alan i ve j ise ülkeleri göstermektedir. İki ülke arasındaki göç akımlarının, ülkeler arasındaki endüstri-içi ticaret oranlarına olan etkilerini test etmek için kullanılacak olan genişletilmiş çekim denklemi ise şu şekildedir:

$$\ln IIT_{it} = \alpha + \beta_1 \ln GÖÇ_{jt} + \beta_2 \ln KLFARK_{ijt} + \beta_3 \ln GSYİH_{jt} + \beta_4 \ln MESAFE_{jt} + \beta_5 \ln GB_{ijt} + e_{jt}$$

Burada, IIT endüstri-içi ticaret oranını, GÖÇ iki ülke arasındaki işgücü akımlarını, KLFARK iki ülke arasındaki sermaye-emek oranı (K/L) farkını, GB ise iki ülke arasında yürürlükte olan bir gümrük birliği ya da serbest ticaret anlaşması olduğunda 1 değerini alan kukla değişkeni göstermektedir. Ayrıca denkleminde yer alan i ve j ülkeleri, t yılı göstermektedir. Tüm değişkenler logaritmik olarak ifade edilmiştir.

Bu çalışmada genişletilmiş çekim denklemi tahmin edilirken işgücü akımları alternatif iki değişken kullanılarak ölçülmüştür. Bu değişkenlerden ilki, göç alan ülkedeki toplam Türk göçmen stoğu (GÖÇ1), diğeri ise Türkiye'den ilgili ülkeye o yıl içinde göç eden

göçmenlerin sayısıdır (GÖÇ2). Bu iki değişkene ait veriler OECD StatExtracts veri tabanından elde edilmiştir. Veri tabanında Türkiye'ye ilişkin veriler sadece 1985-2010 dönemi için bulunmaktadır. Veri tabanının bu kısıtı çalışmanın sınırlarını da belirlemiştir. Ayrıca, veri tabanında Türkiye'den çıkan göçmenlerin gittikleri 20 hedef (destination) ülke bulunmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın kapsamını bu ülkeler oluşturmuştur. Çalışma kapsamında incelenen 20 ülke şunlardır: Almanya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Macaristan, Norveç, Polonya, Slovakya ve Yunanistan. Veri tabanında yer alan veriler yasal göçmen verileri olup yasadışı göçmenler ya da mülteciler gibi diğer göçmen tanımlarını kapsamamaktadır.

Çalışmada kullanılan dış ticaret verileri Türkiye İstatistik Kurumundan temin edilmiştir. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasına göre (SITC) düzenlenen 3 basamak seviyesindeki dış ticaret verileri kullanılarak endüstri-içi ticaret oranları hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar ile ilgili detaylı açıklamalar yöntem bölümünde yapılmıştır.

Temel çekim denklemine yer alan MESAFE değişkeni aynı zamanda işlem maliyetlerini de temsil etmektedir. Ülkeler arasındaki mesafe arttıkça, taşıma masraflarının artması ve bilgi asimetrilerinin çoğalması sebebiyle ticaret hacminin azalması beklenmektedir. Çalışmada Türkiye ve ticaret partneri ülkeler arasındaki mesafe, iki ülke başkentleri arasındaki kilometre olarak ifade edilen kuş uçuşu uzaklığının, ülkenin o yıldaki gayri safi yurtiçi hasılası ile ağırlıklandırılmasıyla hesaplanmıştır. Hesaplamalarda kullanılan mesafe verileri CEP II'den (Mayer ve Zignago, 2011), GSYİH verileri ise OECD StatExtracts veri tabanından elde edilmiştir.

$$MESAFE_{jt} = \frac{\sum_i (GSYİH_{jt} * MESAFE_{jt})}{\sum_i GSYİH_{jt}}$$

KLFARK, Türkiye ve ticaret partneri ülke arasındaki faktör donanımı farklılıklarını göstermektedir. Ülkelere faktör donanımları farklılaştıkça iki ülke arasındaki homojen mal ticaretini içeren endüstriler-arası ticaretin, faktör donanımları benzer olduğu ölçüde ise endüstri-içi ticaretin yüksek olması beklenir. Dolayısıyla, bu değişkenin beklenen işareti negatiftir. Sermaye-emek oranları (K/L) Genişletilmiş Penn World Tables 4.0'dan temin edilmiştir.

Aynı ekonomik entegrasyona üye olan ya da aralarında serbest ticaret anlaşması bulunan ülkeler arasındaki ticaret akımlarının fazla olması beklenir, çünkü bu anlaşmalar işlem maliyetlerinde azalmaya yol açacaktır. Bu nedenle modele gümrük birliği (GB) kukla değişkeni eklenmiştir.

3.2. Endüstri-içi Ticaret Hesaplama Yöntemi

Çalışmanın bağımlı değişkeni olan endüstri-içi ticaret oranları Grubel-Lloyd Endeksi (1975) kullanılarak hesaplanmıştır. Endeks şu şekilde formüle edilmektedir:

$$IIT_i = \frac{\sum_{j=1}^j (X_j + M_j) - \sum_{j=1}^j |X_j - M_j|}{\sum_{j=1}^j (X_j + M_j)}$$

Burada, IIT toplam ticaret içinde endüstri-içi ticaretin oranını, X ve M ise sırasıyla ihracatı ve ithalatı göstermektedir. Formülde yer alan *i* ve *j* ise sırasıyla, Türkiye'yi ve partner ülkeyi temsil etmektedir. Endeks, sıfır ve bir arasında değerler alabilir. Endüstrinin ticaretinin tamamı endüstri-içi ticaret şeklinde ise endeksin değeri bir olacaktır.

Endüstri-içi ticaret sıfır ile bir arasında değer aldığından, modellerde bağımlı değişken olarak kullanıldığında etkin olmayan katsayı tahminlerine yol açabilir (Balassa, 1986). Bunun önüne geçebilmek için hesaplanan endeks değerleri Blanes (2005) ve White (2008)'in izlediği yöntem takip edilerek aşağıdaki dönüşüme tabi tutulmuştur.

$$IIT_{trans} = \frac{IIT_i}{1 - IIT_i}$$

Hesaplanan endüstri-içi ticaret değerleri bir sonraki aşamada yatay endüstri-içi ticaret (HIIT) ve dikey endüstri-içi ticaret (VIIT) olarak ayrıştırılmıştır. Bu ayrıştırmada ülkenin ihracatı ve ithalatı arasındaki kalite farklılıkları dikkate alınmaktadır. Her ne kadar malların kalitelerinin belirlenmesi güç olsa da, Stiglitz (1987) malların fiyatlarının kalitelerini yansıttığını ortaya koymuştur ve buradan yola çıkarak ampirik çalışmalarda mal fiyatları kalitenin göstergesi olarak ele alınmaktadır. İhracat ve ithalat arasındaki kalite farklılıklarının belirlenmesinde ihracat ve ithalat birim değerleri kullanılmıştır. İhracat (ithalat) birim değeri toplam ihracat (ithalat) değerinin toplam ihracat (ithalat) değerine bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Birim değerler ton başına ya da birim başına hesaplanabilmektedir. Eğer ihracat birim değerinin ithalat birim değerine oranı $\pm\%15$ aralığında yer alıyorsa endüstri-içi ticaretin yatay özellik gösterdiği, yani ihracat ve ithalat arasında önemli kalite farklılıkları olmadığı kabul edilir. Eğer nispi birim değerler bu aralığın dışında kalıyorsa, endüstri-içi ticaretin dikey olduğu kabul edilir. Hesaplamalarda $\pm\%15$ aralığının kullanılmasının sebebi, taşıma ve sigorta masraflarının ürün fiyatlarının yaklaşık yüzde 15'ini oluşturduğunun tahmin edilmesidir. Bu aralık daha geniş tanımlanırsa, yatay endüstri-içi ticaretin payı artarken, dikey endüstri-içi ticaretin payı azalacaktır.

Eğer aşağıdaki kriter sağlanırsa, endüstri-içi ticaretin yatay özellik gösterdiği söylenebilir (HIIT) :

$$1 - \alpha \leq (UV^x_i / UV^m_i) \leq 1 + \alpha$$

Eğer aşağıdaki iki kriterden bir tanesi sağlanıyorsa, ticaretin dikey endüstri-içi ticaret olduğu söylenecektir:

$$(UV^x_i / UV^m_i) < 1 - \alpha \text{ ya da } (UV^x_i / UV^m_i) > 1 + \alpha$$

Burada, α yüzde 15 (yani, 0.15) olarak alınmaktadır ve UV birim değeri göstermektedir.

4. BULGULAR

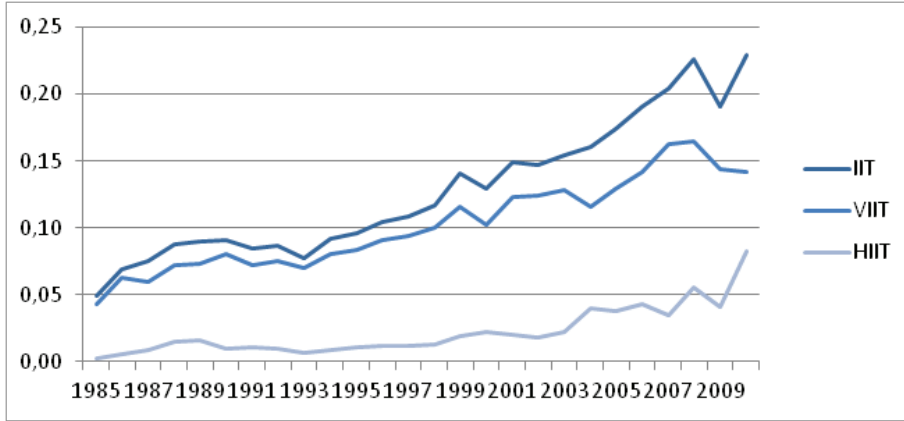
Çalışma kapsamında incelenen 20 ülkenin 1985 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ticareti içindeki payları Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde Türkiye'nin toplam ticaretinin yaklaşık yarısını bu ülkelerle yaptığı görülmektedir. Türkiye'nin resmi göç akımlarının ise tamamına yakını bu ülkelere yöneliktir. Tablo incelendiğinde Almanya'nın Türk dış ticareti için önemli bir ülke olduğu görülmektedir. Blanes ve Montaner (2006) göç alan ve veren ülkeler arasında geçmişten gelen kuvvetli ticari bağların bulunması halinde göçmenlerin ticaret üzerindeki etkilerinin sınırlı olacağını belirtmiştir. Diğer bir değişle, ülkeler arasındaki mevcut yüksek ticaret hacmi, göçmenlerin ortaya çıkarması beklenen etkileri azaltacaktır. Bu nedenle, model Almanya analizlere dahil edilerek ve edilmeden olmak üzere iki kez tahmin edilmiştir. Ancak elde edilen bulgular önemli bir farklılık göstermemiştir.

Tablo 1: İncelenen Ülkelerin Türkiye Ticareti İçindeki Payları (1985)

	İhracat	İthalat	Toplam
Almanya	0.175	0.121	0.143
Avusturya	0.015	0.013	0.014
Belçika	0.020	0.021	0.021
Çek Cumhuriyeti	0.002	0.003	0.003
Danimarka	0.003	0.003	0.003
Finlandiya	0.001	0.004	0.003
Fransa	0.027	0.045	0.038
Hollanda	0.027	0.019	0.022
İngiltere	0.068	0.041	0.052
İspanya	0.007	0.028	0.020
İsveç	0.008	0.012	0.010
İsviçre	0.016	0.016	0.016
İtalya	0.063	0.058	0.060
İzlanda	0.000	0.000	0.000
Japonya	0.005	0.045	0.029
Macaristan	0.001	0.005	0.003
Norveç	0.001	0.002	0.001
Polonya	0.004	0.004	0.004
Slovakya	-	-	-
Yunanistan	0.010	0.004	0.006
TOPLAM	0.453	0.445	0.449

İncelenen ülkeler ve Türkiye arasındaki ticaret için hesaplanan ortalama endüstri-içi ticaret oranları Şekil 1'de sunulmuştur. Şekil incelendiğinde endüstri-içi ticaretin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payının artmakta olduğu görülmektedir: 1985-1990 döneminde ortalama yüzde 7 olan endüstri-içi ticaret oranı 2005-2010 döneminde yüzde 21'e yükselmiştir. Diğer

tarafından, yaklaşık yüzde 82'lik bir payla endüstri-içi ticaretin ağırlıklı olarak dikey farklılaşmış, yani kalite açısından farklılık gösteren mallarda olduğu da görülmektedir. Son yıllarda ise dikey endüstri-içi ticaretin payı azalırken, yatay endüstri-içi ticaretin payının artmakta olduğu dikkat çekmektedir.



Şekil 1: Türkiye'nin Seçili Ülkeler ile Ticaretindeki Ortalama Endüstri-içi Ticaret Oranları (1985-2010)

Yatay ve dikey endüstri-içi ticaret oranlarının hesaplanmasının ardından, model panel veri analiz yöntemi ile test edilmiştir. Ancak modellerin tahminlenmesinden önce değişkenlerin durağan olup olmadıkları kontrol edilmiştir. Panelin dengesiz olması sebebiyle değişkenlere Fisher Panel Birim Kök Testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 2'de sunulmaktadır. Bu testin sonuçlarına göre KLFARK, GSYİH ve MESAFE haricindeki tüm değişkenler düzeyde durağandır. Bu üç değişken ise, birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. Bu nedenle modeller tahmin edilirken bu üç değişkenin birinci farkları kullanılmıştır.

Tablo 2: Fisher Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	A. Düzey	B. Birinci Farklar
IIT	133.02*** (0.00)	169.51*** (0.00)
VIIT	144.46*** (0.00)	194.42*** (0.00)
HIIT	159.72*** (0.00)	223.10*** (0.00)
GÖÇ1	106.27*** (0.00)	66.24*** (0.00)
GÖÇ2	125.05*** (0.00)	168.22*** (0.00)
KLFARK	36.43 (0.63)	57.28** (0.00)
GSYİH	34.93 (0.77)	47.98** (0.04)
MESAFE	32.02 (0.81)	96.87*** (0.00)

(Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. ***, **, * sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 anlamlılık derecesinde anlamlı değişkenleri göstermektedir.)

Bir sonraki aşamada panel veri analizlerinde kullanılan sabit etki ve rassal etki yöntemlerinden hangisinin kullanılması gerektiğinin tespiti için modellere Hausman Testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre sabit etkiler yönteminin kullanılması gerektiği anlaşılmış ve buna göre elde edilen sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Yurtdışına Göçlerin Endüstri-içi Ticarete Etkisi (1985-2010)

Değişkenler	IIT		VIIT		HIIT	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
GÖÇ1	-0.113** (0.046)	-	-0.007 (0.046)	-	-0.016 (0.083)	-
GÖÇ2	-	0.034 (0.0494)	-	0.076 (0.048)	-	-0.042 (0.105)
KLFARK	-0.037 (0.161)	-0.1454 (0.151)	-0.033 (0.148)	-0.140 (0.136)	-0.185 (0.259)	-0.232 (0.233)
GSYİH	0.796*** (0.105)	0.779*** (0.107)	0.539*** (0.098)	0.5038*** (0.097)	0.574*** (0.159)	0.590*** (0.166)
MESAFE	-	-0.354*** (0.084)	-0.797*** (0.174018)	-0.875*** (0.168)	-1.458*** (0.333)	-1.104*** (0.303)
GB	0.507*** (0.077)	0.392*** (0.086)	0.265*** (0.093)	0.251*** (0.094)	0.695*** (0.209)	0.639*** (0.215)
R ²	0.521	0.494	0.566	0.579	0.422	0.390
F	156.56	152.52	144.82	138.25	91.79	61.86
Hausman Testi	141.52	98.05	39.96	42.20	120.21	105.37
Skewness-Kurtosis Testi	0.17 (0.919)	2.38 (0.304)	1.89 (0.389)	2.56 (0.278)	5.61 (0.061)	4.54 (0.1032)
Gözlem Sayısı	309	286	284	264	272	253

(**Not:** ***, **, * sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 anlamlılık derecesinde anlamlı değişkenleri göstermektedir. Parantez içindeki değerler, katsayıların White varyans-kovaryans matrisine göre düzeltilmiş standart hatalarıdır. Modellerin sabit katsayıları tabloda gösterilmemiştir. Skewness-Kurtosis testinde parantez içindekiler olasılık değerleridir.)

Tablo 3 incelendiğinde, modelin temel değişkeni olan GÖÇ1 değişkeninin tahmini katsayısının negatif olduğu, yani yurtdışında bulunan Türk göçmen sayısında ortaya çıkan bir artışın ilgili ülke ile Türkiye arasındaki endüstri-içi ticareti azalttığı görülmektedir. Bu bulgu, iki değişken arasında bir ikame ilişkisinin bulunduğuna işaret etmektedir. Tahmini katsayı istatistiksel olarak sadece endüstri-içi ticaretinin (IIT) test edildiği model için anlamlıdır. İşgücü akımlarının ölçülmesi için kullanılan ikinci değişken olan GÖÇ2 değişkeni ise hiçbir modelde anlamlı değildir. Türk göçmenlerin varlığı, tek yönlü olarak, bu ülkelerin Türkiye’den yaptıkları ithalatı ya da Türkiye’ye olan ihracatlarını etkilemektedir. Dolayısıyla, endüstrilerarası ticaret artarken, endüstri-içi ticaret azalmaktadır. Yatay (HIIT) ve dikey (VIIT) endüstri-içi ticaretin analiz edildiği modellerde de GÖÇ1 ve GÖÇ2 değişkenleri çoğunlukla negatif işaretli olmakla beraber hiçbir zaman istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Teorik beklentilerin aksine göçlerin endüstri-içi ticaret oranlarında azalmaya yol açması, Türkiye örneğinde tercih etkisinin daha baskın olduğunu, network etkisinin ise geçerli olmadığını göstermektedir. Network etkisinin ortaya çıkmasında göçmenlerin özellikleri oldukça belirleyicidir. Bu özellikler genellikle istihdam edilen işin kalitesi ve yabancı işçilerin donanımları ile ilgilidir. İşgücünün donanımı arttıkça networkleri kullanma olasılığı da artmaktadır. Türkiye’den giden ilk dönem göçmenler ağırlıklı olarak

kırsal kesimden gelen ve çoğunlukla okur-yazar bile olmayan erkeklerden oluşmuştur. Takip eden dönemlerde ise aile birleşmesi yoluyla giden kadın göçmenlerin sayısında artış görülmektedir. İlk dönem göçmenlerin bu sosyal yapısı, ikinci jenerasyonun eğitim seviyesinin de düşük kalmasına yol açmış ve aynı zamanda göçmenlerin yaşadıkları topluma entegrasyonunu güçleştirmiştir. Özellikle Avrupa’da yaşayan Türk göçmenlere bakıldığında, Türk geleneklerine bağlı olarak yaşamaya devam ettikleri ve topluma entegre olamadıkları, yaşadıkları ülkenin dilini öğrenmedikleri ya da dillerinin çok yetersiz olduğu, ait oldukları etnik gruba ait unsurların bulunduğu (market, cami, dernek vb.) bir bölgede yaşadıkları görülmektedir. Avrupa’daki göçmenlerin düşük eğitim seviyeleri ve yabancı dil bilgilerinin yetersizliği işgücü piyasasındaki konumlarını da olumsuz etkilemektedir. Örneğin, Almanyadaki Türk nüfusun işsizlik oranı Almanya ortalamasının iki katıdır ve istihdam edilenler çoğunlukla düşük ücretli ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar (Avcı, 2006). Tüm bu koşullar network etkisinin ortaya çıkmasını engellemektedir.

Modelde yer alan diğer değişkenler olan GSYİH, GB ve MESAFE değişkenleri ise tüm modellerde istatistiksel olarak anlamlıdır ve beklenen işaretleri taşımaktadır. Modelde yer alan bir diğer değişken olan KLFARK değişkeni ise tüm modellerde negatif işaret taşımaktadır ancak hiçbir modelde anlamlı değildir.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'den göç eden kişilerin Türkiye ve göç edilen ülke arasındaki endüstri-içi ticarete olan etkisinin incelenmesidir. Çalışma kapsamında öncelikle 1980-2010 dönemi dış ticaret rakamları kullanılarak Türkiye ve seçilmiş 20 ülke arasındaki toplam, yatay ve dikey endüstri-içi ticaret endeksleri hesaplanmış, daha sonra bu endeks değerlerinin göç akımlarından ne derece etkilendiği ekonometrik olarak test edilmiştir. Elde edilen bulgular, teorik beklentilerin aksine Türkiye örneğinde göç akımlarının endüstri-içi ticaret oranlarında azalmaya yol açtığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Türk göçmenler için *tercih* etkisinin *network* etkisinden daha baskın olduğuna işaret etmektedir. *Network* etkisinin ortaya çıkmasında işgücünün niteliği ve istihdam edildiği sektör ve meslek grubu büyük rol oynamaktadır. Türk göçmenlerin ağırlıklı olarak, bu etkinin ortaya çıkmasına imkan tanımayacak şekilde, düşük eğitim seviyesinde oldukları ve birincil sektörlerde istihdam edildikleri bilinmekle birlikte, konuya ilişkin bilgilerin derlendiği bir veri tabanı bulunmaması sebebiyle *network* etkisinin ortaya çıkmamasının sebepleri ampirik

olarak analiz edilememiştir. Bu tür kapsamlı bir veri tabanının oluşturulması halinde detaylı analizler yapılabilecektir.

Çalışma kapsamında kullanılan veri setinin sınırları çalışmanın kapsamını da belirlemiştir ve bu nedenle çalışmanın çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle, çalışma kapsamında sadece yasal göçmenler ele alınabilmektedir. Ayrıca, ele alınan tüm ülkeler (üst orta gelir grubundaki Macaristan hariç), Dünya Bankası tanımına göre yüksek gelir grubunda yer almaktadır. Ülke kapsamına farklı gelir grubunu temsil eden ülkelerin dahil edilebilmesi çalışmanın bulgularını etkileyebilecektir.

Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere yoğun işgücü akımları ile karşı karşıya kalan ülkeler son dönemlerde eskisine göre daha sıkı göçmen politikaları uygulamaktadırlar. Bu politikalar temel olarak nitelikli işgücü akımlarının göç etmesini teşvik ederken, niteliksiz işgücünün hareketliliğini büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Yıllar içinde izlenen politikaların etkisiyle yurtdışına göç eden Türk nüfusun profili değişecek olursa, çalışmanın bulguları da değişecektir.

SON NOTLAR

Bu çalışmanın ilk hali Econ Anadolu 2013 kongresinde (19-21 Haziran 2013, Eskişehir) sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- Avcı, G. (2006) "Comparing Integration Policies and Outcomes: Turks in the Netherlands and Germany" *Turkish Studies*, 7(1):67-84.
- Balassa, B. (1986) "Determinants of Intra-industry Specialization in United States Trade" *Oxford Economic Papers*, 38(2):220-233.
- Blanes, J.V. (2005) "Does Immigration Help to Explain Intra-industry Trade? Evidence for Spain" *Review of World Economics*, 141(2): 244-270.
- Blanes, J.V. ve J.A.M. Montaner (2004) "Migration Flows and Trade Adjustments: The Spanish Case" I Jornadas Sobre Integración Económica - Grupo De Integración Económica (INTECO), Universitat Jaume I - Castellón: 10-12.
- Blanes, J.V. ve J.A.M. Montaner (2006) "Migration Flows and Intra-Industry Trade Adjustments" *Review of World Economics*, 142(3): 567-584.
- Borjas, G. J. (1989) "Economic Theory and International Migration" *International Migration Review*, 23(3): 457-485.
- Buzdağlı, Ö. ve Kızıltan, A. (2011) "Göç-Ticaret İlişkisi: Türkiye'nin Tüketim Malı İhracatı Üzerine Bir Uygulama" *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4): 65-75.
- Carbaugh, R.J. (2007) "Is International Trade a Substitute for Migration?" *Global Economy Journal*, 7(3): 1-13.
- Faustino, H. ve N. Leitao (2008) "Using the Gravity Equation to Explain the Portuguese Immigration-trade Link" Working Papers 2008/12, Department of Economics at the School of Economics and Management (ISEG), Technical University of Lisbon.
- Faustino, H ve Proenca, I. (2011) "Effects of Immigration on Intra-Industry Trade: A Logit Analysis" Department of Economics at the School of Economics and Management (ISEG), Technical University of Lisbon, Working Papers No:2011/19.
- Felbermayr, G.J. ve Toubal, F. (2012) "Revisiting the Trade-Migration Nexus: Evidence from New OECD Data" *World Development*, 40(5): 928-937.
- Genç, M., Gheasi, M., Nijkamp, P. ve Poot, J. (2011) "The Impact of Immigration on International Trade: A Meta-Analysis" Norface Research Programme on Migration, Department of Economics, University College London, Norface Discussion Paper Series 2011020.
- Gould, D.M. (1994) "Immigrant Links to the Home Country: Empirical Implications for U.S. Bilateral Trade Flows" *The Review of Economics and Statistics*, 76(2): 302-316.
- Grubel, H.G. ve Lloyd, P.J.(1975) *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, London: John Wiley & Sons.
- Head, K. ve Ries, J. (1998) "Immigration and Trade Creation: Econometric Evidence from Canada" *The Canadian Journal of Economics*, 31(1): 47-62.
- Heston, A., Summers, R. ve Aten, B. (2012) *Penn World Tables Version 4.0*, Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania.
- Ironzo, S. ve Peri, G. (2009) "Migration and Trade: Theory with an Application to the Eastern-Western European Integration" *Journal of International Economics*, 79: 1-19.
- Karagöz, K. (2011) "Göç-Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli" *Sosyoekonomi*, 3: 55-68.
- Leitao, N.C. (2013) "The Impact of Immigration on Portuguese Intra-Industry Trade" Fondazione Eni Enrico Mattei Working Papers No:201320.
- Martin, P. (2002) "Economic Integration and Migration: The Mexico-US Case" Paper presented in WIDER Conference on Poverty, International Migration and Asylum, Helsinki, September 27-28.
- Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J.E (1993) "Theories of International Migration: A Review and Appraisal" *Population and Development Review*, 19(3): 431-466.
- Mayer, T. ve Zignago, S.(2011) "Notes on CEPII's Distances Measures: The GeoDist Database" CEPII Working Paper No:2011- 25.
- Mundell, R.A. (1957) "International Trade and Factor Mobility" *The American Economic Review*, 47(3): 321-335.
- OECD (2013) StatExtracts Veri Tabanı. <http://stats.oecd.org/> (20.05.2013).
- Rauch, J.E. (1999) "Networks versus Markets in International Trade" *Journal of International Economics*, 48(1): 7-35.
- Rauch, J.E. ve Trindade, V. (2002) "Ethnic Chinese Networks in International Trade" *The Review of Economics and Statistics*, 84(1): 116-130.

Stiglitz, J.E. (1987) "The Causes and Consequences of the Dependence of Quality on Price" *Journal of Economic Literature*, 25(1): 1-48.

Tai, S.H.T. (2009) "Market Structure and the Link Between Migration and Trade" *Review of World Economics*, 145: 225-249.

Tinbergen, J. (1962) *Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*, New York, The Twentieth Century Fund.

TÜİK (2013) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, (20.05.2013).

United Nations (2013) *Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision*.

White, R. (2007) "An Examination of the Danish Immigrant-Trade Link" *International Migration*, 45(5): 61-86.

White, R. (2008) "Exploring a US Immigrant-Intra-Industry Trade Link" *Eastern Economic Journal*, 34: 252-262.